

СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЛЮДИНИ

Виступ на зустрічі

«Кола професійної підтримки» від 03.06.2022

ШВАЛЬ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач лабораторії екологічної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка,
професор кафедри соціальної роботи
факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка м. Київ*

По відношенню до будь-яких, навіть базових видів ідентичності ми завжди маємо відкриту можливість усвідомлення реальних основ. Т.б. ми маємо можливість просування у власній ідентичності.

Індивідуальний простір ідентичності я буду обговорювати на такий простій модельці. При обговоренні зв'язків людини, ми розуміємо, що зв'язки множинні й мають декілька різних форм. Перша форма – це форма мого «Я». «Я» – це моя вихідна форма і я завжди себе ідентифікує через кордони. Як я їх виставляю й чим наповнюю внутрішній простір. Це загально відомий простір і це зв'язка «Я» – «Моє». Існує дуже багато досліджень з цього приводу, на яких не буду зупинятися. Єдиний момент, який для мене дуже важливий – у «Моє» входить те, що я вважаю невід'ємним від себе. Все, що є таким, що відчужується в психологічну структуру «Моє» (і «Я») не входить. Ось ця сорочка моя, але я можу її викинути, подарувати, зробити ганчірку, тобто відчужити від себе. Не знаю яка кількість, багато чи мало має входити в моє, але можу сказати, що в умовах кризи чи катастрофи, значна кількість людей говорить, що невід'ємне в мене залишилося тільки одне – моє Я. Відбувається така дивна процедура, коли Я виноситься на зовні, й саме Я перетворюється у «моє». Це досить важка ситуація, яка свідчить, що людина потрапила у стан надглибокої самотності, абсолютної життєвої катастрофи. Поки є хоч щось зовні, що складає «моє» - мені є за що чіплятися у цьому житті. Й навпаки, коли не залишається нічого зовнішнього, то й нічого й не прив'язує мене до цього світу. Іншим боком цього є потужний суїцидальний мотиватор: «Я нікому не потрі-

бний й мені нічого не потрібно». Це стан повної відключеності від життя.

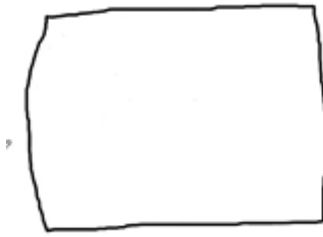
Другий важливіший рівень – перший базовий кордон, коли з'являється дехто інший, який для мене стає «іншим Я». В термінах Бахтіна і Бубера це «Ти», тобто це «Я і Ти», зливання у «Ми». В цього «Ми» з'являється «Наше». Воно фіксує наявність того, що не можна поділити на два моє. Тобто воно невід'ємне по відношенню до «Ми». Для мене в проблемі ідентичності «Наше» - це те, що я не можу відірвати від присутності іншого. Наприклад, в сімейному консультуванні «квартира – наша чи моя?». Досить часто тут можна стикнутися з ситуацією, коли батько говорить дитині – «це наша квартира і кожен має вносити лепту в її розвиток» й одразу говорить дитині «і поки я в квартирі хазяїн, ти будеш робити те, що я тобі скажу.» На що дитина ображається, уходить в свою кімнату і каже – йди звідси, це «моя» територія.

В «Наше» - не має бути «Моє» і «Я». Звідси смисл «Ми» полягає не в тому, що кожний індивід розчинився, а в тому, що він здатний утримувати кордони «Я – Моє» і «Ми – Наше». Це почуття «МИ» - значиме і змістовне, поки я здатний не втягнути, не узурпувати в «Моє», а віддати частину «Моє» у «Наше». Усі види любові, дружби ґрунтуються на здатності створювати «Наше», зберігаючи при цьому право на «Моє». Чим більша частина «Наше» при збереженні «Моє», тим краще система взаємин в середині даної системи взаємодій.

Значна кількість випадків у сімейному консультуванні – це порушення вказаного принципу.

Зроблю певне поглиблення у бік. При роботі з сім'ями часто користуюся таким інструментом. Малюю прямокутник і питаю:

- Ось простір вашого життя вдома. Де у ньому Ваш простір?

- Мій простір отут на кухні, а чоловік на дивані отам.
- А що тут відбувається – між цими двома просторами?
- а нічого, пустота, ми тут ходимо.
- А де діти?
- а діти, я їх й не бачу

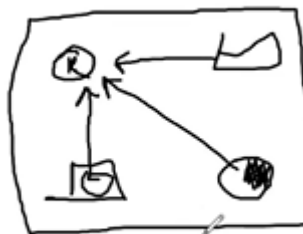

І виявляється, що все її життя замкнене в одному просторі, а його – в іншому, весь спільний простір виявляється пустим.

Повна замкненість і ізолюваність сидить виключно в голові у нас. Далі продовжую питання:

«А якось ходите, бачите один одного, якось переміщуєтеся?»

Її виявляється з її точки зору, що усі ходять лише в одному напрямку – до неї на кухню, тільки, щоб поїсти.

- А Ви кудись ходите?
- та в принципі ні. Колись у кімнату, де був телевізор. А зараз телевізор вже в мене на кухні.

Коли з'являється простір «Наше», там з'являються не тільки правила переходу «Я – Моє – Наше – Інше Моє – Інше Я», але з'являються особливі й маршрути, мапи, які функціонально фіксують систему діяльності, яку здійснюють і взаємодії, в який живуть.

Цей «Інший», «близьке / інтимне ТИ» дуже важливий, якщо ми за ним залишаємо нашу можливість бачити моє інше «Я» (не «друге Я»), те що утворює «МИ».

Наступний шар – це «Він». Таких людей багато, це можуть бути співробітники, сусіди, продавець в магазині. Де є контакти, але відсутнє «Наше». Там є зв'язні, але чітко розділені різні «Моє». Головна проблема, які правила взаємодії / переходу у нас встановлюються. Вся європейська традиція спрямована на постійне посилення принципу поваги до іншого, як «Я» - «Він». Починаючи від принципу поваги до іншої власності, й закінчуючи сучасними толерантністю, інклюзивністю й ін.. Толерантність у цьому сенсі – це коли ми стверджуємо цінність, значимість іншого «Він» в структурі мого життя. Якщо «Ти» - це такий, як «Я», то «Він» - це не такий, як «Я», це «Інший». Цінний саме власною відмінністю від мене, додамо, при повній відсутності бажання зробити це моїм, привласнити. Якщо у нас з'являється розуміння і переживання цінності іншого для мене, то тут вперше з'являється можливість діалогу. Між «Я» і «Ти» діалогу нема, є співзвучність, є миттєве прийняття. Основну структуру в ідентифікації «Він» можна назвати «Згодою».

Формування внутрішньої установки, що інше належить іншому й не може стати моїм, а може лише збагатити «Я» - є тенденція сучасної європейської культури.

Усі ці три форми «Я», «Ти», «Він» - конструкти особистісні – мають своє обличчя.

Далі виникає система зв'язків, яка має безособову природу.

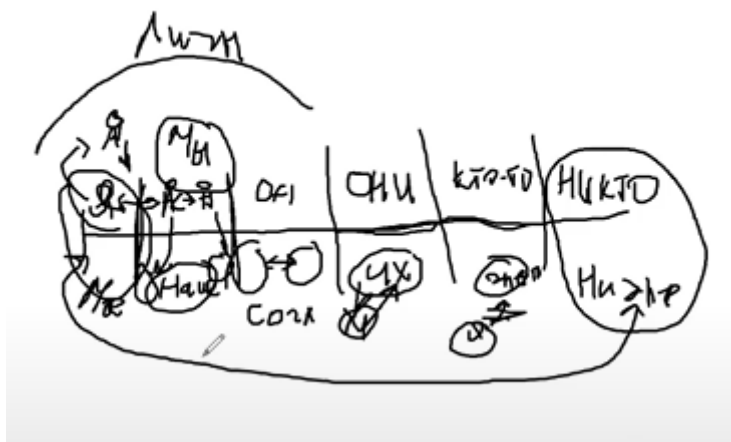
Першим з них зафіксуємо конструкт «Вони». Вони, й у них є щось їхнє. Вони є вже безособовим спільним. «Кабмін прийняв чергову постанову. Й ректор (це він) каже, «їм видніше»». Там нема персон для мене, імена можливо є, персон нема. Для цього їхнього я не маю переходів, взаємних правих для перетину кордонів. Відсутня конвенційність у встановленні цих правил. Вони насаджують (дикту-

ють) свої правила, як повинна вибудовуватися взаємодія, а я нахо-
джу власні правила для цього. Ми з вами постійно користуємося та-
ким принципом «Я» - «Вони», й вибудовуємо правила за типом:
«Як нести цю колоду, щоб її взагалі не нести». Тобто ці системи пра-
вил переходу можуть бути неперетинними, навіть протилежними,
тобто є для мене відчуженими.

Вся проблема в тому, що між «Я» і «Вони» відсутні прямі кана-
ли комунікації, усі канали в кращому випадку опосередковані. В ін-
дивідуальних стосунках іноді має назву «Воно», коли повністю обе-
зособлюється людина.

В європейській традиції зв'язки «Я» - «Вони», зокрема проти-
стояння особистості / народу і влади, представляється свідомо і ці-
леспрямована перебудова владних відносин від «Я – Вони» особли-
вою конструкцією менеджмента чи адміністрування, тобто на «Я –
Він». Він (менеджер, адміністратор) вирішує мої проблеми, а «Во-
ни» - власні. У нас в країні пішли в цьому напрямку, але поки на по-
чатку.

Існує ще одна безособова форма «Хтось». Якщо «Вони» ще мо-
жна якось ідентифікувати, то «Хтось» це формулювання відчуження
мого «Я», «Моє» від того, що ми приписуємо тому «Хтось» - «Чи-
сь» - «Нічیه». «Хтось» це повна втрата ідентичності, але знання то-
го, що суб'єкт був.

Зверну увагу, що я йшов за позитивною складовою у розгортан-
ні структури ідентичності. Але вона може бути розгорнута й у нега-
тивну складову – нескінчене егоцентричне «Моє» та «Я», абсолют-

ний пріоритет колективного «Наше» над «Мое», «Згода» як ворожнеча і конкуренція, «Їх» як свавілля і тиск.

Цей «Хтось» у якого є «Щось». В цьому виникає одна з базових установок. Якщо я не можу ідентифікувати / встановити чиє. Чи стає воно моїм. Чи я маю твердо знати, що у світі чиєсь – це завжди чиєсь. Й тут виникає нова форма «Ніхто» («Ти ніхто й звати тебе ніяк»), що є повною формою деперсоналізації і де індивідуалізації. Це ніхто породжує особливу форму «Нічیه». В сучасній європейській культурі основною є установка на знищення форми «Нічیه». Якщо я не знаю чиє воно, то воно все одно чиєсь, тобто не може бути моїм. Знайшов гаманець – це не твоє, віднеси у поліцію.

«Ніхто» у своєму негативному виразі – відмова у визнанні права на існування (за Рубінштейном). А позитивний варіант «ніхто» пов'язаний з тим, що людина у просторі свого життя здатна знаходити місце або побудувати простір того, що ніхто не зайняв. По суті, це сфера творчості. Якщо нам вдається вийти у місце того, що було нічیه, то це і є вища форма реалізації «Я» і «Мое». Це тільки «Я» й тільки «Мое».

В позитивному варіанті орієнтація «Я» на «Ніхто» і «Нічیه» виявляється підґрунтям для моїх просувань, досягнень, особистісного зростання, а в негативному плані – на повне знищення всіх навколо (і себе).

Висновки.

На мій погляд, дана модель досить добре відбиває організацію простору нашого життя. Може стати як основою для рефлексії, так і інструментом для діагностики чи, при певних модифікаціях, психологічній практиці. Тут не закритий психологічний інструментарій, а просуваючись в роботі з клієнтом, він сам визначає, що в нього і де. Не я йому ставлю діагноз. Я тільки допомагаю рухатися по цій шкалі. Це стає рефлексивним інструментом. Як на мене, вся сучасна практична психологія має будуватися на таких відкритих інструментах, в яких задається тільки вектор руху, все інше визначає сам клієнт за нашою допомогою.